

Výsledkem vývojové rovnováhy v osmi po sobě následujících stádiích jsou pro daného člověka naděje, vůle, účel, schopnost, věrnost, láska, péče a moudrost.²³¹

Přístupy Eriksona, Havighursta a dalších patří mezi **stadiální** teorie vývoje, které předpokládají, že vývojová stadia jsou platná pro všechny a jejich pořadí je neměnné.

Životní cesta a vývojová trajektorie²³²

Pojetí životního běhu²³³, které se rozvíjí od sedmdesátých let 20. století, předpokládá, že se utváříme v průběhu celého života, že jde o soustavné spolu-vytváření, **koevoluci** vlivů sociokulturních a neuropsychických. Do psychologie přináší sociologické myšlení včetně důrazu na společenské události a klima. Jako psychologové můžeme sledovat, jak se konkrétní člověk v konkrétních nárocích a zdrojích prostředí a s konkrétním vzorcem sil, hodnot (cílů) a potřeb vydává na cestu zvládnání předjímané každodennosti a nepředvídatelných událostí. Cestu pojímá „svým (životním) stylem“, utvářeným jeho temperamentem v jeho rodině a společenské vrstvě; takto „po svém“ se ohlíží do minulosti a vyhlíží budoucnost.

Hlavní představitel klasického přístupu v oblasti životního běhu, sociolog Glen H. Elder, Jr. (nar. 1934), se inspiroval výzkumnou tradicí chicagské socio-ekologické školy, která se v první třetině 20. století zabývala dopadem společenských změn a krizí na strukturu skupin (včetně rodin) a život členů těchto skupin. Rodina se v procesu krize ukazovala jako nejdůležitější pojítko mezi společenskou změnou a životním během jedince.²³⁴

Životní cesta se vztahuje ke kontextu vytvářenému **časem** (individuálním, rodinným a společenským – historickým), do něhož zasahují **události** a který sám přináší **přechody** (tranzice, angl. *transition*) ve smyslu změn v jednotlivých životních doménách a přechody (angl. *passage*) ve smyslu celkových změn společenského postavení člověka.²³⁵ Zasazena je do souvislosti **makrosociálních** („institucionalizace“ životního běhu), které jedincově cestě vytyčují pravidla pro pohyb v sociálním prostoru

231 Podle: Balcar (1983), Coan (1985) a Erikson (1999).

232 Cesta, dráha, z lat. *traiectio* – přepravení, změna polohy.

233 *Life-course psychology; life-span psychology.*

234 Dewildeová (2003, s. 116).

K tomuto pojetí se váže dílo *The Polish Peasant in Europe and America* (Polský rolník v Evropě a Americe) od W. Thomase a F. Znanieckého (z let 1918–1920), které využívá analýzy dokumentů (především dopisů) a bývá považováno za klasickou práci v oblasti kvalitativní metodologie.

235 Mluvíme-li o „přechodových“ krizích, máme na mysli tranzice – očekávané (tedy „normální“) životní změny. „Velké přechody“, k nimž se vážou přechodové rituály (*rites of passages*), se v současnosti rozpouštějí do tranzic (mizí svatby, lidé se stávají „sezdanými“ postupně – sestěhují se, „pořídí“ si společného psa a dítě apod.).

prostřednictvím statusů a rolí, a **mikrosociálních**, na nichž lze sledovat, jaké strategie jedinec volí, aby dostal očekáváním a dosáhl svých tužeb²³⁶ v rámci svého života v rodině a dalších společenstvích jeho doby, kultury, společenské vrstvy a místa.²³⁷

V rámci životní cesty lze sledovat vzájemně související vývojové **trajektorie** jednotlivých životních oblastí (vztahy, práce, nemoci atd.).

Vývojová trajektorie opisuje oblouk jako střela, která má svou ráži a svébytné vroubkování a pohybuje se v zákonitostech balistické²³⁸ křivky. Její cesta může být pozměněna dalšími okolnostmi, z nichž některé jsou nepředvídatelné.

Například trajektorie, která z evolučně-vývojové perspektivy vede k rychlé reprodukční strategii, začíná pro dítě rodinným kontextem, v němž je nepřítomný otec (rozvodem, nikoli ovdověním) a rodina má finanční těžkosti, výchovný styl je hrubý a ne-jednotný; pokračuje vytvořením nejisté vazby a časným nástupem puberty; ústí v brzký začátek pohlavního života, krátkodobé vztahy a zplnění většího množství potomků.²³⁹

Oba vývojové přístupy – stadiální i procesový – jsou přínosné pro klinické uvažování, neboť narušují představu standardního (zprůměrovaného) člověka, což je stále ještě hlavní postava na dějišti psychologie osobnosti.

Například Hardenová a kol. (2008) zkoumali kvalitu života 69 pacientů s karcinomem prostaty. Pacienty rozdělili do tří věkových pásem: střední věk (50–64 let), mladší stáří (65–74), starší stáří (75–84). Zjistili např., že pro pacienty z počátku stáří (65–74) představovala rakovina prostaty menší hrozbu než pro pacienty mladší (kde nároky plynoucí z rakoviny byly spojeny s nároky pracovními) a starší (kde se rakovina spojovala s dalšími nemocemi a celkovou únavou).

12.8.2 Potřeby a hodnoty

Zdá se, že potřeby nás ovládaly od druhé světové války, hodnoty začínají mít hlavní slovo od devadesátých let s nástupem spirituality; v každém případě jde o **síly motivační**, o část odpovědi na otázku „Proč děláme to, co děláme?“. Ještě na počátku 20. století nesly oba pojmy významy národohospodářské (= ekonomické), přičemž hodnota byla definována výrazněji jako to, co má (většinou užitnou) cenu.

236 Dewildeová (2003) cituje socioložku Marlis Buchmannovou (s. 120) a připomíná, že současnost je charakterizována deinstitucionalizací a destandardizací (individuálními) životní cesty (s. 124).

237 Viz též např. Millová v: Blatný a kol. (2010).

238 Balistika – nauka o pohybu vržených těles, z řec. *ballo* – vrhám.

239 Viz např. Hochberg a Belsky (2013).